

OKTATÁSPOLITIKA ÉS TANÍTÓKÉPZÉS – AZ ELSŐ NAGY IMRE-KORMÁNY IDEJÉN

Donáth Péter

Budapesti Tanítóképző Főiskola

A dolgozatomban tárgyalt epizód Nagy Imre első kormányának időszakához kötődik, melyet a néhai miniszterelnök nyomán a korabeli pártdokumentumok „új szakasznak” neveztek. A tanítóképzés szempontjából eddig kevésbé tanulmányozott periódust – a vonatkozó szakirodalom és szaksajtó mellett – javarészt ismeretlen levéltári források, illetve bizonyos, eddig kiaknázatlan memoárok hasznosításával próbálok felidézni. A „megszóllaltatott dokumentumok” révén kívánom bemutatni: *volt-e 1953–1954-ben reális lehetőség arra, hogy új szakasz nyíljon a hazai tanítóképzés történetében is, s hogy a képzés krónikus gondjainak orvoslására született reformtervek – akkor – milyen körülmények folytán, miért hiúsultak meg?*

„Új szakasz” – de miben?

Közismert, hogy a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének – a korábbi politikai irányvonal szovjet ösztönzésre történt lásd (*T. Varga, 1992.*) megváltoztatásáról döntő – 1953. június 27–28-i ülésén elfogadott határozatában nem foglalkoztak oktatáspolitikai kérdésekkel (*Izsák, 1998. 188–206. o.*). A vita során *Darvas József* – addig közoktatásügyi, majd népművelési miniszter – hangsúlyozta: a közoktatás tervezéséből ki kell küszöbölni az utópikus elemeket. A határozatban név szerint is elmarasztalt *Révai József* felszólalásában elismerte, hogy az alig néhány hónappal korábbi választási felhívása a közoktatás tekintetében irreális célkitűzéseket tartalmazott. A második öt éves terv célkitűzéseire vonatkozó álláspontját a KV ülésen módosította: „... mai szemmel nézve világos, hogy az a célkitűzés (amely természetesen célkitűzés is marad – nem a második öt éves tervé), hogy tudniillik kötelezővé kell tenni a faluban a 8 osztályt, és a városban a középiskolát... egy fajtája a feszített tervnek a kultúra területén. Bátran likvidálni kell ezt; kevesebbet markoljunk és többet fogjunk!” – hangoztatta az előadó, majd a későbbiekben hozzátette: „hogy a Tervhivatal hajtotta-e a közoktatást, beleértve a felsőoktatást is, vagy Ők maguk is hozzájárultak ehhez, most nem akarom eldönteni, de valószínűleg mind a kettő volt. ...[A jövőben a] döntő feladat nem a beiskolázási – középiskolai és főiskolai – keretszámok hajszolása, hanem megcsinálni, automatizálni a 8 osztályos népoktatást” – körvonalazta új álláspontját a vitában *Révai József* (*Urbán, 1981. 46. o.*).

A kortársak természetesen nem az akkoriban bizalmasan kezelt határozatból (*Rákosi, 1997. 919. o.*), a közvélemény elől zárt pártfórumon elhangzott hozzászólásokból, hanem

csak július 4-én, *Nagy Imre* országgyűlési miniszterelnöki expozéjából informálódhattak arról, hogy „*új szakasz veszi kezdetét*, amelyben fokozottabban kifejezésre kell jutnia a nép szuverenitásának, a parlament nagyobb szerepének”. Kormánya nevében „a lakosság életszínvonalának állandó emelését” középpontba állító gazdaságpolitikát, s – ha nem is a jogállamiság, de legalább – az úgynevezett szocialista törvényesség, az állampolgári jogok és kötelességek érvényesítésére irányuló belpolitikát ígért.

Kilátásba helyezte az értelmiséggel kapcsolatos korábbi bizalmatlanság oldását: „*az értelmiségieknek népi demokráciánk megbecsült tagjainak kell lenniük és el kell foglalniuk képességeiknek megfelelő megtisztelő helyüket tevékenységük területén – legyenek tanárok, mérnökök, jogászok, orvosok, agronómusok vagy mások. Mindenkinek tudomásul kell vennie, hogy a népi demokráciában a képzettségnek, a tudásnak nagyobb megbecsülés jár ki, mint bármikor a régi úri világban. Ennek a megbecsülésnek széles munkalehetőségben és anyagi elismerésben is kifejezésre kell jutni*” – hangsúlyozta az előadó. Majd hozzátette: „*a fiatal, új értelmiség képzése terén, oktatási rendszerünkben is megtalálható a túlzás. Óriási áldozatokkal valósággal erőszakoltuk a főiskolai oktatást. Most ezen a téren is sokkal szerényebbeknek kell lennünk. Ne építsünk légvárakat. Ugyanakkor az eddiginél jóval nagyobb gondot kell fordítani a népiskolákra, fokozni kell a beruházásaikat, szaporítani kell az iskolák, tantermek és tanerők számát, hogy minél jobb feltételeket biztosítsunk a jövő reménysége, a kis magyarok elemi oktatásának, amit eddig – meg kell mondani – a főiskolai oktatás eltúlzása miatt, nagyon elhanyagoltunk. Több figyelmet, több gondot és több anyagi eszközt a tanyai, falusi, a munkásnegyedek iskoláinak*” – hangoztatta a miniszterelnök (*Nagy Imre* vonal, 1989. 259. o.; *Vásárhelyi*, 1988; *Heller és Kőbányai*, 1998. 101–102., 114–115. o.).¹

Expozéja e részét bizonyára ambivalens érzésekkel elemezték a közel fél évszázada felsőfokú (akadémiai) szintű tanítóképzésben reménykedő, az elemi népoktatás iránt elkötelezett, sajátos értelmiségi csoport tagjai: az általános iskolai tanítók, a képzős tanárok s a tanítóképzés felelős irányítói. Az újabb átszervezés révén Oktatásügyi Minisztériummá lett intézmény „nagy túlélője”, az 1945 óta a tanítóképzés ügyeivel foglalkozó kiváló *Rozsondai Zoltán* (memoárjának tanúsága szerint) maga is szorongva várta, hogy vajon miként nyilatkozik – a kiskunfélegyházi állami tanítóképzőben végzett volt tanítványát, *Darvas Józsefet* a miniszteri székben felváltó – *Erdey-Grúz Tibor* a tárca feladatairól. Az 1952 decemberétől felsőoktatási miniszterként tevékenykedett akadémikus tájékoztatójában „a minisztérium minden alapvető kérdésével foglalkozott, ...így a pedagógusképzéssel, a tanár- és tanítóképzéssel is. ... [K]itért arra is, hogy *tudomása van arról, hogy a minisztériumban egyesek a tanár-, illetve a tanítóképzés képzési idejének felemelését tervezik. Vegyék tudomásul ..., hogy ezeknek a terveknek nincs reális, megokolt, elfogadható alapja, mert a Szovjetunióban rövidebb idő alatt külön tanítókat és tanárokat képeznek mint nálunk. Ezt bizonyítja többek között az is, hogy a szovjet tantervek*

¹ (Kiemelés tőlem – D.P.) Az értelmiséghez való viszony változását igen jól illusztrálja, ha a miniszterelnök idézett szavait összevetjük *Révai Józsefnek* az MDP II. kongresszusán elhangzott beszédével (*Révai*, 1951. 135–137. o.), vagy azzal, amit Rákosi mondott „a régi és új intelligenciával kapcsolatos problémájáról” a moszkvai tanácskozáson (*T. Varga*, 1992. 249. o.).

és tankönyvek terjedelme is nagyobb, mint a miénk² – hangsúlyozta a miniszter. „Az értekezlet befejezése után Csukás főosztályvezető mellett meglehetősen lehangoltan lépdeltem vissza a minisztériumba (emlékezett tovább *Rozsondai Zoltán*) s közben ... mondtam: ... tájékoztatást szeretnék kérni arról, hogy hogyan érhetnek el a Szovjetunióban rövidebb képzési idő alatt külön eredményt mint nálunk.”

Mikor főosztályvezetője óvása ellenére felkereste a minisztert „a bizonyítékokért”, *Erdey-Grúz Tibor* arra hivatkozott, hogy „a szovjet tanítóképzők tantervei és tankönyvei lényegesen nagyobb terjedelműek is mint a mieink”. *Rozsondai* ekkor (a kor játékszabályainak megfelelően érvelve) figyelmébe ajánlotta, hogy „a szovjet oktatásügyi miniszter legújabb rendeletével elrendelte e tantervek és tankönyvek terjedelmének 30–35%-os csökkentését...” „– A közelmúltban egy 12 tagú küldöttség járt a Szovjetunióban s ugyanezt állapította meg... [említette, újabb érvként] a miniszter. Erre pedig azt válaszolhatom, hogy nem volt a küldöttségben olyan aki értett volna a tanítóképzéshez. ...

– No, *Rozsondai* elvtárs azért ne gondolja, hogy ezen a téren visszaléptünk vagy 100 évet – mondta megnyugtatóan a miniszter. – 100 évet ugyan nem, de 50-et igen feleltem...” – írta memoárjában a tanítóképzés ügyéért nehéz időszakban nemegyszer kockázatot is vállalt szakember.

Vitájuk értékeléséhez, s az 1953–1954-ben történtek megértéséhez elkerülhetetlen röviden áttekintenünk, hogy milyen a képzés tartalmát óhatatlanul befolyásoló szervezeti változások történtek a tanítóképzés terén a megelőző másfél évtizedben.

Az előzményekről – röviden

Az 1923-tól ötéves tanítóképzők helyén az 1938. évi XIII. tc-nek megfelelően négyéves, érettségivel záruló *liceumokat* szerveztek, melyeket a XIV. tc-vel kilátásba helyezett kétéves *tanítóképző akadémia* egészített volna ki. Ámde az első bécsi döntést követő területi revíziók révén megnagyobbodott Magyarországon tanítóhiány jelentkezett, s ezért az 55.600/1941. V.K.M. számú rendelettel leállították a liceumok kifejlesztését, s a tanítói képesítés megszerzését a liceum I–III. osztályának, s a (korábban felmenő rendszerrel megszüntetésre ítélt) tanítóképző intézet IV–V. osztályának elvégzéséhez kötötték. A 20.200/1945. V.K.M. számú rendelettel azután lehetővé tették a másutt továbbtanulni szándékozók pályamódosítását is (*Rozsondai*, 1948. 78. o.).

A képzés jellegéről, idejéről folytatott, a tanítói és tanár társadalom széles köreit megmozgató – a Köznevelésben és másutt nyomon követhető – tartalmas viták után (*Nagy, Kiss és Lukács*, 1946) a Magyar Kommunista Párt hároméves tervjavaslatában (1947 januárjában) „a tanítószó kultúr színvonalának emelését”, a tanítók és tanárok között fennállt „szinte osztálykülönbségszerű válaszfal lebontását” kezdeményezték a nevelőképzés egységesítésével. „A hároméves terv *egységes hároméves nevelőképző főiskolák kiépítésére* vesz irányt: az eddig középiskoláknak számító tanítóképzőket főiskolákká szervezi át. Három esztendő alatt 10 állami nevelőképző főiskolát fogunk szervez-

² Az ilyen eljárást, az önálló magyar művelődéspolitikai felszámolását, a szovjet minták mechanikus átvételét a pedagógusképzésben argumentáltan bírálta *Mérei Ferenc* már 1956. október 1-jén a balatonfüredi pedagógus konferencián (Balatonfüredi... 1957. 25–29. o.)

ni, és ugyancsak 10, egyenként 250 személyes főiskolai internátust állítunk fel, 24 millió forint költséggel” – ígérték a program összeállítói (*Rákosi és Szabó*, 1967. 383–384. o.).

S valóban: az utóbb megvalósíthatatlannak bizonyult, tiszavirág-életű koncepció jegyében 1947. november 17-én Budapesten megnyitotta kapuit az első, majd rövidesen vidéki városokban három további pedagógusképző főiskola (*Köznevelés*, 1947. 378. o.; 1948. 149–150., 205–210. o.). Az általános iskolák kiépítésével járó pedagógusszükséglettel, illetve az új főiskolák kiépíthetőségének ütemével, lehetséges képzési volumenével – az argumentált figyelmeztetés ellenére – sem számoló elképzelés jegyében „1948 tavaszán a vallás- és közoktatásügyi miniszter elrendelte a tanítóképzők megszüntetését”³ (*Rozsundai*, 1948 és 1951). Így a korábban kb. 80%-ban egyházi tanítóképzőket államosító 1948. évi XXXIII. tc. nyomán szeptemberben „helyi tantervű humán vagy reál gimnáziumi osztályokban” kezdték tanulmányaikat az elsősök. Az ily módon gimnáziumi (I.), liceumi (II–IV.) és tanítóképző intézeti (V.) osztályokból álló intézmény helyébe 1949 őszén a *négyéves pedagógiai gimnázium* lépett,⁴ mely „meg akarta szüntetni a tanító- és óvónőképző intézetek tanításának jellegzetességét: az ismeretszerzés szétaprózottságát, szétszórtságát, felületességét. Mind az általános műveltség, mind a szakműveltség-adás területén elmélyülésre, alaposagra törekedett, s megkívánta szüntetni a tanító- és óvónőképzés ‘zsákutcáját’. Célkitűzésének megfelelően, ... valamennyi osztályt rendkívül feszített órateranggal és tantervvel az egységes középiskolai rendszerbe gyömöszölte be. ... *A pedagógiai gimnázium kettős, teljes értékű tantervi célkitűzéseinek megvalósítása súlyos maximalizmusnak bizonyult.* A gimnáziumival közel egyenértékű közismereti, a tanítóképzési és óvónőképzési szakanyagának négyévi tanulási keretbe való bezúfolása a heti óraszámnak 38–40, a rendkívüli feladatokkal még magasabbra való emelése rendkívül súlyos megterhelést jelentett a tanulók számára. ... A volt liceumi osztályoknak pedagógiai gimnáziumi osztályokká való átalakítása gyakorlatilag leküzdhetetlen tantervi nehézségeket hozott, ... ellentmondásai magukban hordozták elmúlásának feltételeit... A Központi Vezetőség a vallás- és közoktatásügyi minisztérium munkájáról 1950 áprilisában súlyos [ideologikus, túlzó, a hibák okát „az ellenség aknamunkájában” kereső, kíméletlen – D.P.] kritikát mondott, ... a pedagógiai gimnázium egyévi működés után megszűnt, s bekövetkezett tanítóképzővé való átszervezése. Az 1948 tavaszán ‘véglegesen’ megszüntetett tanítóképző intézet új célkitűzéssel, új alakban, új szakiskolaként jelent meg: *1950 szeptemberében megnyílt a négyéves tanítóképző*”.⁵ (*Rozsundai*, 1952. kiemelés részben tőlem – D.P.)

Az intézményt létrehozó *1950. évi 43. sz. tvr.* értelmében „a tanítóképzők feladata az általános iskola alsó tagozata (I–IV. osztály) részére a szocialista nevelés elveinek megfelelően képzett, általánosan művelt, felsőbb tanulmányokra is képesített nevelők elméleti és gyakorlati képzése. ... Tanítóképzőt csak az állam tarthat fenn. ... a képzés időtar-

³ Az itt külön jelzetek nélkül idézett értékes dokumentumokat, memoárokat – a *Rozsundai* család bocsátotta rendelkezésemre.

⁴ Az erre vonatkozó elvi döntés az MDP Agitációs és Propaganda Párt Kollégiumának 1949. május 4-i ülésén körvonalazódott: „A Kollégium megbizta a Köznevelési Bizottságot, hogy a középiskolai reform tervébe dolgozza be a pedagógiai középiskolai típus létesítését” – olvashatjuk a határozatban. MOL M-KS-276–86/25.

⁵ VKM munkájáról hozott MDP KV határozat 1950. március 29-i keltezéssel került publikálásra (*MDP határozatai*, 1951. 175–181. o.; *Németh*, 1990. 100–103. o. és *Kardos*, 1997. 72–74. o.).

tama négy év, melyet egy gyakorlóév követ. ... A tanítóképzőben közismereti tantárgyakat és a tanítóképző szakirányának megfelelő elméleti és gyakorlati tantárgyakat kell tanítani. A tanulók tanítási gyakorlati kiképzésének helye a tanítóképzővel szervezettelileg összefüggő gyakorló általános iskola”- olvashatjuk a rendeletben, mely egyebek között a IV. évet lezáró érettségi vizsgáról és a gyakorlóévet követő képesítő vizsgáról is intézkedett (*Törvények ...*, 1951. 140–142. o.).

A tanítóképzés idejét lényegében a három évtizeddel korábbi szintre csökkentő át-szervezést eleve fenntartással fogadó *Rozsondai Zoltán*⁶ két tanév tapasztalatai alapján – a következőképp jellemezte az új intézményt: „*A volt kapitalista társadalmi rendszer tanítóképzésének világnézeti alapja a valláserkölcsi világnézet volt. Új társadalmi rendszerünkben, a szocializmus építésének korszakában a tanítóképzés alapja a természettudományos világnézet, a dialektikus materializmus lett. ... A múlt tanítóképző-intézete és a ma tanítóképzője között ez a legfontosabb különbség*” – írta, majd további sajátosságokat rögzített. „... [M]élyreható változások mentek végbe a tanulók szociális összetételében. ... [A „kis emberek” iskolájába] a tanítóképzőbe nagy tömegben vonultak be a dolgozó paraszt és munkás gyermekek (ld. 1. táblázat).

1. táblázat. A tanítóképzős növendékek szociális összetételének alakulása 1949–1952

	1949/50	1950/51	1951/52
Munkás tanulók	30,4%	35,5%	38,8%
Paraszt tanulók	31,1%	31,2%	35,3%
Egyéb tanulók	38,5%	33,3%	25,9%

Az államosításig a képzős tanárok kétharmada egyházi intézményekben tanított. Ezért részben ideológiai okokból a korábban világnézetiileg meglehetősen homogén tantestületek fellazításának céljával, tudatosan kezdeményezett, részben az időszakra általánosan jellemző rutin „átcsoportosítások” folytán, a tantestületek összetétele „a szakszerűség szempontjából kedvezőtlenül” alakult. Tagjaik alig negyede rendelkezett tanítóképző intézeti tanári képesítéssel, így „a minőségi tanítóképzést, szakképzést, a négyéves keretben csak csökkentett, lefokozott mértékben oldhatták meg.”⁷ (*Rozsondai*, 1952. 4–5. o.)

A rövidített képzés problémái

Ahogy várható volt, „a tanítóképzés kettős és bizonyos tekintetben divergáló célkitűzése a négyéves tanulási idő keretében az ismeretszerzés szétaprózottságára, szétszórtsá-

⁶ 1951. január 20-i feljegyzését *Rozsondai Zoltán* a következőkkel zárta: „A ma tanítóképzőjének kulcskérdése az, hogy mennyire tudja megvalósítani kettős célkitűzését, amit a múlt tanítóképzője nem tudott megoldani. Ez itt a nagy kérdés, amire csak néhány év tapasztalata adhat feleletet.”

⁷ *Kelemen Elemér* pontos megfogalmazása szerint: „... kettős determináció – a közoktatásnak az egész társadalomra irányuló, tömeges kiterjesztése egy kizárólagos és ellentmondást nem tűrő ideológia és politika szolgálatában – határozta meg a magyar pedagógusképzés közelmúltbeli történetét.” (1994. 51. o.)

gára, felületességére vezetett ... A gyakorló tanítójelölti év a ... képzés színvonalának emelése szempontjából kevés eredményt hozott” sőt, a képesítő vizsgák tanúsága szerint a munkában töltött év alatt „megkoptak” a jelöltek ismeretei (*Rozsondai*, 1952. 5–6. o.) A képző intézményekből a különböző pártforumokhoz érkező jelentések arról is beszámoltak, hogy – különösen a fiú tanítóképzőkben – beiskolázási nehézségek folytán „a tanulók nagy része átirányított” volt, ami a pályán maradásuk, tanítói hivatástudatuk kialakítása szempontjából komoly nehézségek forrásává vált⁸ (*O. Nagy*, 1969. 98–102. o.; *Panyik*, 1991. 88–89. o.).

Jóboru Magda az 1417–028/1952. számú körlevelében – május 10-én – aggodalommal konstataálta, hogy „országosan igen magas azoknak a most érettségiző tanítóképzős tanulóknak a száma akik sem gyakorlóévre, sem pedig egyetemre vagy főiskolára nem jelentkeztek ... [Ez] annak bizonyítéka, hogy a tanítóképzőkben még mindig nem folyik megfelelő intenzitással a tanulók nevelői pályára való felkészítése, a nevelői munka megszerettetése” (Kiemelés tőlem – D.P.), ami a miniszterhelyettes asszony szerint óhatatlanul felvetette a korrekció szükségességét.

A változtatás szándéka tükröződött *Darvas József* miniszternek „az általános-, középiskolai és tanítóképzői tantervek átdolgozására” vonatkozó – 1952. szeptember 18-i – javaslatában is: „Az általános és középiskolákban lassan emelkedik a tanulmányi színvonal. Sok az elégséges és elégtelen tanuló. Nem kielégítő a tanulók világnézeti, politikai, erkölcsi fejlődése sem. A materialista világszemlélet, a szocialista hazafiság sok esetben felszínes, szólamszerű, nem eléggé megalapozott, ami módot ad klerikális és egyéb burzsoá befolyások érvényesülésére. A tanulók elméleti ismeretei több tantárgyban nincsenek eléggé összekötve szocialista építésünk gyakorlatával. A hibák okait eddig az általános iskola nagyarányú szaktanár hiányában, a pedagógusok szakmai és ideológiai felkészültségének fogyatékosságaiban⁹ és a középiskolai iskoláztatás hibáiban láttuk. Ezek mellett a valóban fennálló okok mellett nem kerestük a hibák forrásait tanterveinkben és tankönyveinkben, melyek javarészt a VKM-mel kapcsolatos párthatározat (*Kardos és Kornidesz*, 1990. I. 377–380. o.) után készültek néhány hónapos rohammunkával, s melyeken azóta több kisebb változtatást hajtottunk végre kellő tervszerűség nélkül” – kezdte mondandóját a miniszter, majd az egyes iskolatípusok helyzetét áttekintve a tanítóképzés problémáira tért át:

„Az általános és középiskoláknál is több kifogás merül fel a tanítóképzők munkája ellen. A végzett fiatal tanítók tárgyi, de különösen módszertani tudása alatta marad a

⁸ Lásd erről: *Kovács Józsefné*: A tanítóképző néhány problémájáról és *Amigó Mária*: A pedagógusképzés problémái című, 1952. januári írásait; s az MDP Budapesti PB Agitációs és Propaganda Osztályának 1952. II. 25-i feljegyzését a budapesti tanítóképzők problémáiról. MOL M-KS-276-89/300. 1–2., 3., 7., 67–73. o., valamint *Polesinszky Jenő* igazgató 1952. VI. 19-i feljegyzését a XII. kerületi tanítóképzőben tapasztalható „lemorzsolódások” okairól. BTF irattár 662/1952.

⁹ 1952. április 7-én *Horváth Márton* az MDP Titkársága számára, a következőket jelentette: a továbbképzésben részt vett „pedagógusok szakmailag és ideológiailag fejlődtek, de különösen ideológiai téren gyakorlati a helytelen nézetek (így pl. a Szovjetunióhoz való viszony, a munkásosztály vezető szerepe, a klérus, a nyugati államok fasizálódása kérdéseiben). A pedagógusok egy része – bár látja a Szovjetunió felszabadító, segítő szerepét – aggályoskodik amiatt, hogy az erős ‘szovjetizálás’ következtében Magyarország nemzeti vonásai nem szorulnak-e túlságosan háttérbe. [Aminek] tápot ad, hogy a Közoktatásügyi Minisztérium a különböző szovjet anyagok ... mellett nem támaszkodik kellően magyar anyagra és tapasztalatokra.” (MOL M-KS-276-54/188. 22. o.)

kezdő pedagógusokkal szemben támasztható igényeknek is. Politikai felkészültségük, a falu életében a mezőgazdaság területén való tájékozottságuk nem felel meg az élet támasztotta követelményeknek.¹⁰ Sok esetben gyenge munkájuk része az általános iskola alsó négy osztályában, az alapismeretek nyújtásában tapasztalt gyenge eredményeknek.

A kedvezőtlen helyzet egyik oka, hogy évekig a gyengébb tanulók mentek tanítóképzőbe, csak az utóbbi két évben történt e téren javulás. Ehhez járul, hogy a tanárok javarésze nem speciálisan képzett tanítóképzői, hanem polgári iskolai és gimnáziumi tanár. De mindennél komolyabb ok az, hogy *a tanítóképző tantervei és tankönyvei néhány speciális tárgy (pedagógia, ének, zene) tanításától eltekintve alig különböznek a gimnáziumi tantervektől, tankönyvektől, nem szolgálják a általános iskola alsó tagozatában folyó oktatásra s a gyakorlati életre való előkészítést.* Tanterveinknek ez az alapvető hibája különös világossággal mutatkozik meg a szovjet tantervekkel való egybevetéskor.

Tanterveink nem biztosítanak kellő óraszámot az általános iskola alsó tagozatában döntő magyar és számtan tanítására. ... nem biztosítják az egyes tárgyak alsó tagozati módszertanának tanítását szorosan az egyes tárgyak tanításához és a gyakorlóiskolákban folyó oktatáshoz kapcsolva. Nem tanítunk a tanítóképzőkben mezőgazdasági ismereteket, műhelygyakorlatokat, politikai ismereteket, melyek a szovjet tantervben komoly szerepet játszanak a fiatal tanítók politikai, gyakorlati képzése szempontjából. Nem tanítunk a tanítóképzőkben pszichológiát és logikát” – írta a miniszter,¹¹ s a döntésre illetékes pártforum számára készült határozati javaslatában is *figyelmen kívül hagyta a tanítóképzés eredeti (ötéves) képzési idejének visszaállítására irányuló felvetéseket.*¹²

Talán a címzettnél is jobban megfogadta Rákosi Mátyás üzenetét, melyet a Középiszkolai Főosztály vezetője Vadász Ferencné útján küldött az „örökké nyughatatlan” Rozsondai Zoltánnak¹³: „Van valaki a tanítóképzői osztályon aki ugrál, mint egy kis egér, fel akarja emeltetni a tanítóképzők képzési idejét. Ne ugráljon, hagyjon fel ennek a kérdésnek az erőltetésével!” – üzenté,¹⁴ a 60. születésnapja alkalmából – párthatározatok nyomán éppen közoktatásügyi miniszteri utasításra, márciusban az ország valamennyi általános és középiskolájában (is) – ünnepelt „nagy tanító és vezető”.¹⁵

¹⁰ 1952. május 15-én Darvas József a Köznevelésben a pedagógusok továbbképzését sürgetve – a demokrácia iránti lojalitásukat hangsúlyozva – megjegyezte: „jelentékeny részük néhány alapvető kérdésben még ingadozó ... Különösen ... a klerikalizmushoz való viszony alapvető megváltoztatása megy elég lassan, ami nem is csoda ha tudjuk azt, hogy pedagógusaink nagyobbik része egyházi tanítóképzőből került ki, s ... hogy ... a múlt rendszer igyekezett minél szilárdabb világnézetet kialakítani”. (290. o.)

¹¹ MOL M-KS-276-89/300. 74., 78–80. o. (Kiemelések tőlem – D.P.)

¹² Amígó Mária három budapesti tanítónőképző intézet tapasztalatait összegző, a pedagógusképzés problémáit taglaló írását a következőkkel zárta: „Ha gazdaságilag lehetséges lenne, az lenne az ideális, hogy az ötödik évet itt töltsék a képzőben a tanító(nő) képzősök, irányítás mellett, kitűnő pedagógusok vezetésével és így sokkal többet tanulnának.” (MOL M-KS-276–89/300. 7. o.)

¹³ Július 8-i feljegyzésében Rozsondai óvatosan felvetette: „a tanítóképzés minőségi színvonala szempontjából szükségszerűen felvetődik a gyakorló év megfelelő ‘hasznosításának’ kérdése, tanulmányi, tanítási szempontból a tanítóképzőkhöz való szorosabb hozzárendelésének gondolata. ...”

¹⁴ Az idézet Rozsondai Zoltán egyik publikálatlan memoárjából való.

¹⁵ 1952. január 22-i keltezéssel, „Darvas József s.k.” aláírással küldték meg az ország iskoláinak a 853–171/1952. IV. K.M. számú körlevelet a „Rákosi elvtárs születésnapjára való készülés” tárgyában. BTF irattár, 101–952/I. 29.

Korrektív kísérletek – az adott keretek között

Ilyen körülmények között még sokáig fel sem merülhetett a tanítóképzés idejének meghosszabbítása. Ezért a minisztérium vezetői az adott keretek között próbálták – a fentiekben jelzett tantervi változtatásokkal (új tárgyak bevezetésével); a matematika és magyar tanároknak a tantárgypedagógia oktatásába való bevonásával, a gyakorlati képzésben is kulcsszerepet játszó pedagógia tanárok továbbképzésével¹⁶ a gyakorló iskolák, a gyakorlati képzés továbbfejlesztésével; a gyakorló évesekkel való kapcsolattartás, szervezett továbbképzésük ösztönzésével¹⁷; valamennyi tanár és gyakorlóiskolai tanító szakmai- ideológiai továbbképzésével¹⁸; az iskolai ifjúsági szervezetek (DISZ, Úttörő-szervezet) szerepének növelésével¹⁹ és bizonyos adminisztratív, szervezési valamint az ellenőrzés hatékonyságát növelni hivatott intézkedésekkel (a szovjet mintájú iskolai szervezet átvételével, a Rendtartás módosításával, a negyedévesek továbbtanulásának korlátozásával, a tanfelügyelet hatékonyabbá tételével)²⁰ – „kezelni” az általuk is érzékelt problémákat (*Faragó*, 1953; *Mészáros*, 1996. 24. o.; *Rozsondai*, 1953).

Elképzeléseiket változatlanul a központi adminisztratív szabályozás eszközeivel: a tanügyirányítás és az igazgatók energiáit emésztő, aprólékos utasítások és mai szemmel értelmetlenül hosszúnak tűnő – kötött formájú, sok redundáns, (az ideológiai-, politikai-, szakmai ellenőrzés állandó jelenlétét, illetve „az elvárásoknak való megfelelés” „a kiero-szakolt egyetértés” demonstrálását szolgáló) szimbolikus elemet tartalmazó – jelentések útján próbálták megvalósítani²¹ (*Fehér, Heller és Márkus*, 1991. 299–300. o.). Előírták az – amúgy is a háború előttinél nagyobb óraszámú tanító – egyéb iskolai és iskolán kívüli feladatokkal elhalmozott pedagógusok gyakori tantestületi értekezleteinek, szakmai és ideológiai továbbképzéseinek (szülői értekezleteinek) témáját/tematikáját, sőt: gyakran a hosszát is. Meg-megújuló erőfeszítést tettek a jórészt még a „régiben” szocializálódott, képesítést nyert pedagógusok „átprogramozására”, megnyerésére, hogy „öntu-

¹⁶ Lásd erről: a 8534–2021/1952. XII. KM. sz. 1952. október 3-i s a 10/1953.–X. sz. fővárosi körlevelet. (BTF irattár 27, és 96/953.) *Szabó Imre* és *Szőke Sándor* akkori eminens budai növendékek visszaemlékezése szerint a jó szándékú intézkedések egy része éppen ellenkező hatással járt. A szaktanárok közül többen (különösen azok akik addig csak középiskolában tanítottak s gimnáziumi tanári képesítéssel rendelkeztek) nehezen boldogultak a módszertan tanításával, s „lezüllött a színvonal” (Az interjúkat *Lőrincze Tímea* IV. éves hallgató készítette.).

¹⁷ Lásd pl.: „A tanítóképzők gyakorló általános iskoláinak szervezési problémáiról” szóló Jóboru Magda által szignált 8532-27/1953. VI. sz. KM utasítást és *Árpásy Gyula* 1953 novemberi körlevelét a budai képző növendékeihez (BTF irattár 298-953/V.14.).

¹⁸ Lásd a 852-1517/1952. VII. KM. sz. miniszteri utasítást az 1952/53. tanév fő feladatairól (a Köznevelés. IX. évf. 1952. szeptember 1-i számának mellékletében); valamint az Oktatásügyi Minisztérium Kollégiuma számára készült 1953. VIII. 12-i előterjesztést az 1952/53. évi pedagógus továbbképzésről (MOL XIX-1-2-k/1.d. 4. o.).

¹⁹ Lásd pl.: a 8532-19/1953. VI. sz. KM körlevelét az úttörővezető-képzésről a tanítóképzésben, valamint a *Jóboru Magda* által szignált a képzőintézményekben tevékenykedő DISZ szervezetek munkájára vonatkozó 8531-5/1953. VI. sz. KM. X utasítást (BTF irattár 133, és 280–1953.).

²⁰ Lásd ehhez: a 852/853-1/1953. VII., 8534-063/1952.XII., 8531-1/2/1953. VI. és a 14/852-10/1953. II. KM. sz. körlevelet. (BTF irattár 8-21-6/1952, 7/2, 27 és 100/1953) Az iskolákban folyó erkölcsi-politikai nevelés vizsgálatáról rendelkező „Útmutató”. (MOL M-KS-276-89/283. 130–134. o.)

²¹ A „bürokrácia csökkentésének szándékával” időnként arról is jelentést kértek, hogy mely szervektől, hány utasítást kaptak az egyes tanítóképzők. (Pl.: *Polesinszky Jenő* minisztériumi osztályvezető 1952. szeptember 24-én. BTF irattár 8–18–2/1952.)

datosan” részt vállaljanak az MDP által irányított „kultúrforradalomban”, „a nép szocialista átnevelésében”.²² (MDP II. Kongr., 118. o.)

Munkájuk s tanítványaik *ellenőrzésének hagyományos formái a tanévvégi érettségi illetve a képesítő vizsgák voltak*. Az ügyosztály szakértői által – a tanítóképzős vizsgaelnökök számára – 1953 áprilisában összeállított szempontsor tantárgyanként körvonalazta, hogy mire kell a minisztérium megbízottainak figyelemmel lenni. Magyarból „a szöveg eszmei mondanivalójára”; történelemből arra, hogy „tisztában van-e a jelölt a munkásosztály világtörténelmi hivatásával, a kommunista pártok élenjáró szerepével, a Szovjetunió világtörténelmi szerepével”, s hogy vajon „megmutatkozik-e a jelölt feleletében a proletár-nemzetköziség ... a nemzetközi reakció ellen vívott harcban”? Nevelés és tanítástánból arra ügyeltek, hogy „tudatos-e a jelöltek előtt, hogy a nevelés történelmi és osztályjellegű, tudják-e ezt konkrét anyagon igazolni? Értik-e mit jelent a pedagógiai pártosság? Látják-e pártunk vezető szerepét a nevelésben?” „Iskolaszervezettenből” az iskola-rendszer és a szocializmus építésének összefüggéséről érdeklődtek, s arról, hogy „van-e képük az imperialista iskolapolitika alakulásáról, amely a fegyverkezés következtében teljesen háttérbe szorult? ...”²³ stb.

A tanítóképzőket „az ideológiai államapparátus” perifériájaként kezelő, az ifjúság eszmei-politikai nevelésében – a direkt politikai szocializáció eszközeivel fordulatot sürgető pártvezetés nyomására a tanügyigazgatás sem elégedhetett meg az érettségi/képesítő vizsgák, s a szokásos tanfelügyelet tapasztalataival (Bayer, 1997. 240–245. o.; Szabó, 1991. 22–34. o.). „Brigádvizsgálatokat” szerveztek – 1953-ban például az iskolában folyó erkölcsi-politikai nevelés vizsgálatára – melynek során (a ránk maradt „Útmutató” tanúsága szerint) „különös figyelemmel”, vizsgálták, hogy „a tanítójelöltekben mennyire tudatosak az erkölcsi-politikai nevelés módszerei.” *Az intézeti és gyakorlóiskolai pedagógusoknál egyaránt fűrkészték: mennyire szilárd materialista világnézetük?* „Saját meggyőződésükkel hatnak-e a tanulókra? Hogyan érvényesítik gyakorlati munkájukban a továbbképzésben tanultakat? Milyen mértékben és milyen formában jelentkeznek náluk idealista, burzsoá gátló tényezők, ... [s hogy] hogyan nevelnek szilárd marxista világnézetre ... a tanítási anyagon keresztül? ... Hoznak-e helyi példákat a kulák, a klerikális- és egyéb reakciós tevékenységre?”²⁴ (Jóboru, 1953)

A korszakra jellemző vizsgálódás eredményeit látszólag eltérően értékelték a pártközpont ill. a minisztérium illetékesei.

Egy 1953. április 9-én – az MDP köznevelési felelőseinek értekezletére – készült anyagban úgy találták, hogy „eredményeink igen lassan bontakoznak ki. *Pedagógusaink*

²² Mészáros István ismerteti „a szülők közötti pedagógiai propagandáról” rendelkező október 16-i utasítást, mely szerint „a szocialista társadalom ugyanazokat a célokat tűzi a szülők és az iskola elé. *Mind a családban, mind az iskolában a kommunista nevelés feladatait kell megvalósítani.* ... A nevelés csak akkor lehet eredményes, ha a család és az iskola nevelőmunkája egybehangolt” idézte a professzor, okkal-joggal felvetve: „és hol vannak az egyes embert megillető, alapvető szabadságjogok?” (1996. 24. o.)

²³ „Neveléstörténetből” kétértelmű kérdést is tartalmazott a szempontsor: „A reakció nevelési politikáját tudják-e konkrétan igazolni, vagy csak szólalásokban ismerik?” (MOL XIX-I-1-g /304.d.)

²⁴ Lásd: az MDP KV Agitációs és Propaganda Osztályának anyagában található „Útmutatót” (MOL M-KS-276-89/283. 130–134. o.) a XII. kerületi tanítóképzőben lezajlott vizsgálatról pedig az 1953. április 18-i háromnegyedévi ellenőrző értekezlet jegyzőkönyvét. (BTF irattár) A továbbképzések és az ellenőrzés mikéntjéről lásd: A Budapesti Pedagógus Továbbképző Intézet 1953. április 24-i, 14–74/1953.sz körlevelét (BTF irattár 274–1953.).

egy részében még él a két világháború közötti időszak maradványa: az általános iskolákban a tanítóknál elsősorban a konzervatív klerikális, a középiskolai nevelőkben a polgári liberális irányzat öröksége.” „A pedagógusok (bár csaknem valamennyien részt vesznek különböző oktatási formákban) úgy az oktatás anyagát, módszereit és elveit, mint a marxizmus-leninizmust általában formálisan frázisszerűen, mintegy parancsra fogadják el, s nem azonosítják magukat az anyaggal. ... Elzárkóznak a funkcióba való kiemelés elől, főleg a pártfunkciók elől ... Sok tisztázatlan problémájuk van, különösen a materialista és idealista világnézet terén” – olvashatjuk a belső használatra szánt, ezért talán valamivel markánsabban fogalmazott dokumentumban.²⁵

Egy – az 1952/53. évi pedagógus továbbképzésről az Oktatásügyi Minisztérium Kollégiuma számára készült – augusztusi előterjesztés összeállítói úgy értékelték, hogy az „a lazább forma ellenére lényegében megközelítette célkitűzéseinket. *Nevelőink iskolai és társadalmi munkájukban is komoly fejlődés látszik.* (Harc a klerikális reakció ellen, harc a mezőgazdaság szocialista átszervezéséért.) A tapasztalt tipikus hibák pedig megvilágították azt, hogy nevelőmunkánkban milyen hibaforrások megszüntetésére kell törekednünk...” – írták a hatalom számára akkoriban „problémát” jelentő (a fenteikben felsorolt) jelenségek listája előtt.²⁶

A minisztérium szeptemberi munkatervében a *pedagógusképzőkről* szólván úgy találták, hogy „a továbbképzés különösen a funkcionáriusoknál, oktatókádereknél (értsd: szemináriumi vitavezetőknél – D.P.) és az igazgatóknál hozott pozitív ideológiai és szakmai fejlődést – a legfőbb hiba a propagandisták gyenge színvonala volt”. Majd az új tanév feladatai közé iktatták a pedagógusképzőkben folyó „*politikai nevelőmunka (hivatásérzetre nevelés, falusi viszonyokra való felkészítés stb.)*” vizsgálatát.²⁷

Rövidesen helyzetértékelésük újragondolására kényszerültek az OM Kollégiumának tagjai. A kormányprogramban jelzett toleránsabb egyházpolitika megnyilvánulásaként²⁸ ugyanis hittan pótbéiratkozási lehetőséget biztosítottak a júniusi, „a dolgozók jogérintetést sértő adminisztratív intézkedések” ellensúlyozására. Az újabb alkalommal a nyári 13%-ról 27,1%-ra nőtt a hittanra beiratott általános iskolások aránya, ami 1%-kal haladta meg az előző évit. Nem is ez a „realisnak” ítélt arány okozott számukra gondot, hanem az, hogy az általuk korábban „határozott kiállásra” ösztönzött igazgatók és pedagógusok „bizonytalanságban vannak. Nem látják a klérussal és a hitoktatással kapcsolatos további teendőiket. (Hittanórák ellenőrzése, hitoktatás idejének megállapítása, elvonó foglalkozások, szülők közötti pedagógiai propagandamunka, lemorzsolódás stb.) *Nem látják világosan hogyan folytassák tovább materialista szellemű oktató-nevelő munkájukat. Általában csökkent a tekintélyük különösen falun. Ha önbizalmukat és tekintélyüket nem sikerül hamarosan visszaállítani, akkor várható, hogy a megalkuvás irányába fognak haladni nemcsak a klérussal szemben, hanem a rájuk váró egyéb fontos politikai feladatok megoldásában is*” – írták, majd a Kollégium határozatában (egyebek közt) ki-mondták: „Az egyházaktól meg kell követelni a fennálló rendelkezések szigorú betartását

²⁵ MOL M-KS-276-89/282. 38–41. o. (Kiemelés tölem – D.P.)

²⁶ Az 1953. VIII. 12-i kollégiumi előterjesztést lásd: MOL XIX-I-2-k /1.d. 4. o.

²⁷ Az 1953. IX. 10-i kollégiumi előterjesztést lásd: MOL XIX-I-2-k /1.d. 2.,5. o.

²⁸ „Nagyobb türelmességet kell tanúsítani vallási kérdésekben. Megengedhetetlen e téren adminisztratív eszközök alkalmazása” – mondta expozéjában Nagy Imre (Nagy Imre vonal, 1989. 259. o.).

... Az iskolai hitoktatással kapcsolatos eddigi, a törvényes rendelkezéseken alapuló módszereinket továbbra is fenn kell tartani. Erről tájékoztatni kell az igazgatókat. ... Sürgősen vizsgálat tárgyává kell tenni, hogy *miképpen erősíthető meg – különösen falun – a pedagógusok és a szülők közötti jó viszony*. A minisztérium feladata a pedagógusok megvédése az úgynevezett 'népszerűtlen' feladatoktól. Intézkedni kell, hogy a helyi tanácsok nem oktatási jellegű munkára ne vegyenek igénybe pedagógusokat."²⁹ (Nagy, 1998. 23. o.; Beránné és Kajári, 1989. 144–147. o.)

Márpedig a kormánynak akkoriban igencsak szüksége volt a falusi pedagógusok befolyásának helyreállítására, hiszen nagy mértékben támaszkodni kívánt rájuk a július 4-i miniszterelnöki expozé nyomán (Nagy Imre vonal, 1989. 254. o.) megrendült termelőszövetkezetek konszolidálásában. Erről tanúskodik, hogy október 15-én a Nevelők Lapjában egész oldalas vezércikk jelent meg a szakszervezeti vezető *Hegedűs András* tollából „Hogyan nyújtson segítséget a falusi pedagógus a termelőszövetkezetek megszilárdításához” címmel. Ebben a szerző – *Lenint* idézve – leszögezte: „a tanítók nem zárkoznak be a szoros értelemben vett tanítói tevékenység szűk keretei közé.” ... ismereteiket, képességeiket felhasználhatják a dolgozó parasztság felvilágosítására akaratának helyes irányba való fordítására. ... Ennek hangsúlyozása most, a kormányprogram megjelenésekor vált különösképpen időszerűvé: *pártunk és kormányunk ... igényli a pedagógusok népszerűségének, ... tudásának felhasználását a termelőszövetkezetek megerősítéséért vívott harcban*³⁰ – írta majd ún. beszélő példák sorával igyekezett kollégáit a kívánt cél irányába terelni. A tanórák, a szakkörök – ezen keresztül, természetesen a gyermekek – felhasználásában rejlő lehetőségeket ajánlotta az olvasók figyelmébe.³¹ Hosszú cikke végén a szarvasi tanítónőképző igazgatója *Gárdonyi Géza*t idézte: ‘A lámpás én vagyok. ... Utat mutatok. ... *Hát még ha a kormány nem sajnálná tőlem az olajat!*’ Majd hozzátette: „olajukról, tudásukról, nyugalmuokról, kenyerükről az állam keze gondoskodik...”³² [a falusi tanítóknak ezért kötelességük], hogy a termelőszövetkezetek felé vezető utat, a szocialista mezőgazdaságban dolgozók világát tiszta fénnel szórják tele!”

A „lámpás” (ki/fel)használók elképzelései

Az ily módon igen udvariasan, de egyértelműen megfogalmazott „kölcsonös segítségnyújtás” feltételeinek, a vidéki pedagógusok problémáinak (Kovács, 1954; Scheitz, 1954. 135–136. o.) felmérése érdekében *30 vidéki nevelő* részvételével tanácskozást rendeztek (október 17-én az MDP KV székházában). A ránk maradt jegyzőkönyv tanúsága

²⁹ Az 1953. szeptember 24-i kollégiumi előterjesztést, és az október 1-jei jegyzőkönyvet lásd: MOL XIX-I-2-k /1.d., 4., 1. o. (Kiemelés tőlem – D.P.)

³⁰ 1953 decemberében Hegedűs András miniszterelnök-helyettes előterjesztése nyomán az MDP KV és Minisztertanács határozatott hozott a mezőgazdasági termelés fejlesztéséről. Nagy Imre 1954. január 23-án az új év feladatait vázolta a parlamentben: „Oktatásunkban a legnagyobb erőfeszítéseket és legnagyobb anyagi áldozatokat az általános iskolák fejlesztésére kell fordítani ... a pedagógusok, elsősorban a falusi és tanyasi pedagógusok anyagi problémáival is foglalkozik a kormány.” (1984. 135–136. o.)

³¹ Különös „gyöngyszeme” a cikknek: a sándorfalvai általános iskola 25–30 tanulója által „a Micsurin-szakkörön belül alakított Vörös Október tsz-t”, s annak tevékenységét ajánlotta olvasói figyelmébe.

³² A kormányzat által szűkösen csepegtetett „olajról” *Barla-Szabó Ödön* (1981. 29. o.) megállapította: „A pedagógusok havi átlagbére ebben az időben még 34%-kal alatta maradt az 1938. évi színvonalnak, a középiskolai tanárok fizetése pedig a felét sem érte el az utolsó békeév átlagosan 314 pengőnyi jövedelmének. ...”

szerint az *Erdey-Grúz Tibor* oktatási miniszter és *Horváth Márton* KV osztályvezető részvételével tartott eszmecsere a meghívottak *valóban átfogó képet adtak nehézségeikről, problémáikról, köztük a pedagógusképzéssel kapcsolatos elégedetlenségükről* is. Bizonyára ezzel, s bizonyos – a Politikai Bizottság meggyőzésére irányuló – taktikai megfontolásokkal magyarázható, hogy a tanácskozást összefoglaló jelentés készítői a javaslati részbe, a dokumentum végére illesztették (a már korábban, október 10-én elkészült) az 1954 februári KV határozat II. része 6. pontja korai variánsának tekinthető elképzelésüket:

„Az általános és középiskolák fiatal pedagógusokkal való ellátásának, a pedagógusképzés színvonalának emelése érdekében:

- a) Az általános iskolai tanító és szaktanárképző rendszerünket közelebb kell vinni az általános iskola igényeihez. A tanítóképző és pedagógiai főiskola hallgatóit a pedagógus pálya hivatástudatának, megszerettetésének és megbecsülésének növelésével, az általános és középiskolákban jól tanuló diákok közül kell biztosítani.
- b) A tanítóképzők, pedagógiai főiskolák tanárellátottságát elméletileg képzett, gyakorlati pedagógiában jártas kiváló szakemberekből kell biztosítani.
- c) Az általános iskolai pedagógusképzés tanulmányi ideje megemelésének lehetőségét az OM vizsgálja meg: a tanítóképzők tanulmányi idejének 4 évről 5 évre való felemelését, a már beiskolázott tanulók tanulmányi rendjének megzavarása nélkül; a Pedagógiai Főiskolák tanulmányi idejének 2 évről 3 évre való felemelését, a hallgatók általános műveltsége, valamint a szakpedagógiai elméleti és gyakorlati felkészültsége színvonalának emelése érdekében [Sic!].

– Az általános iskola szaktanár-ellátottságának kielégítése érdekében növelni kell a Pedagógiai Főiskola hallgatólétszámát” – írták a dokumentumban, majd leszögezték, hogy „a pedagógusok társadalmi, politikai megbecsülésének növelése, túlterheltségük csökkentése érdekében:

Meg kell szilárdítani állami és pártszervezeteinknek a tanítók tekintélyét, fel kell lépni a pedagógusok ... helytelen, adminisztratív megterhelése (statisztikák, begyűjtés, szemináriumi brosúraárusítás stb.) ellen. Ki kell alakítani, hogy a pedagógusok társadalmi munkája... a kultúrforradalom megvalósulását segítse elő. (Előadások, falusi kulturális munka irányítása, természettudományos felvilágosító munka stb.) A pedagógus társadalom népnevelő munkáját a szülők között végzendő pedagógiai felvilágosító munkával szorosán össze kell kapcsolni. ...[munkájuk] értékelésénél alapnak az oktató-nevelő munkában elért eredményt kell tekinteni. (Kitüntetések, jutalmak stb.) Az adminisztratív túlterhelés csökkentésével időt kell biztosítani az órára való alapos, színvonalas felkészülésre.

Felül kell vizsgálni a pedagógusok ideológiai-szakmai továbbképzési rendszerét, a továbbképzés tematikáját. *Csökkenteni kell a továbbképzési anyag túlméretezettségét* az ebből származó túlterhelést.”³³ (*Kardos és Kornidesz*, 1990. II. k. 7–11. o.)

³³ Az 1953. októberi értekezlet jegyzőkönyvét és a róla készült jelentést, javaslatokat lásd: MOL M-KS-276-89/282. 46–89., 90–96., 97–99. o. ; Az október 10-i javaslatot lásd: MOL M- KS-276-89/283. 124–129. o. (Kiemelések tőlem – D.P.).

A hosszasan ismertett előterjesztésből kitűnik, hogy a pártközpont illetékesei lényeges következtetésekre jutottak a közoktatás problémáinak elemzése, s „a júniusi KV határozat közoktatásra való alkalmazása” során. Munkálkodásuk – „a szocialista rendszer klasszikus időszakára” jellemző „bürokratikus koordináció” természetének megfelelően (Kornai, 1993. 65–159. o.) – sokáig ismeretlen maradt az avatatlank számára, akik csak a sajtóból, illetve az oktatásirányítási szervek megnyilatkozásaiból, kérdéseiből, utasításaiból s az azokból kiérződő valamelyes attitűd-változásból tudhattak, érzékelhettek valamit. A Szabad Nép által már augusztus 14-én elmarasztalt, a saját integrációjával és az annak során realizálandó lépésekkel elfoglalt, átmenetileg defenzívába szorult Oktatásiügyi Minisztérium (Urbán, 1981. 63–65. o.) megnyilvánulásait – forrásaink szerint – még hónapokig inkább a korábbi korszakkal kontinuos mozzanatok dominálták.

Szeptember 10-én a már említett minisztériumi munkatervben – az előző tanév értékelése során – „a tanulók erkölcsi, politikai fejlődéséről ... a fegyelem megszilárdulásáról, fokozottabb helytállásról”, a középiskolásoknál némi cinizmusról, sovinizmusról számoltak be, hozzátéve, hogy „a tanítóképzőbe jobb tanulók kerültek. A képzés a képzőkben és a főiskolákon jobban megfelel az általános iskolák követelményeinek.” Terveikben is a fennálló keretekkel számoltak: a pedagógusképzők magyar, matematika és pedagógia oktatásának és a politikai nevelőmunka hatékonyságának vizsgálatára készültek.³⁴

A Köznevelésben ekkoriban publikált vezetői megnyilatkozásokból is csak annyit tudhattak meg az érintettek, hogy Kiss Gyula (1953) miniszterhelyettes véleménye szerint „a felső tagozatba kerülő tanulóink ismeretei még mindig nem elég szilárdak ... nem kielégítő még az olvasási, helyesírási és részben a számolási készség fejlesztése...”, amiből a pedagógusok didaktikai módszertani továbbképzésének szükségességére következtetett.

Csukás István (1953) főosztályvezető a „Nevelőképzésünk helyzete és feladatai” című írásában – a kormányprogramból adódó feladatokra tekintettel – hangsúlyozta: az általános iskolák színvonalának emeléséhez „nemcsak több pedagógusra, hanem alaposabban képzett ... nevelőkre van szükség.” Az elmúlt tanév eredményeit összegezve „határozott fejlődésről” számolt be: „A tanítóképzők tanulmányi színvonala egyenletesen emelkedik. A kitűnő, jeles és jó rendű tanulók számaránya az elmúlt tanév végén 48,2%-ra nőtt, a tavalyi 45,2%-kal szemben,” s ez megítélése szerint összefüggésben állt „intézetünk tanulóinak politikai fejlődésével, a nevelői hivatástudat erősödésével”. Kedvező változásként értékelte, hogy – az előző tanévtől eltérően az elsőévesek valamennyien ide jelentkeztek, s 78,8%-uk kitűnő, jeles, jó rendű volt. A tanév előkészítése során növelték a diákotthoni elhelyezés arányszámát (48,4%-ra), s új tantervvel kezdték a képzők a tanévet, mely – reményei szerint – „megteremti az eddiginél jobb tanítóképzés feltételeit”.

Ugyanakkor megállapította: „...országos viszonylatban... a négy év alatti nevelői lemorzsolódás 40–50%-ot tesz ki. ... A nevelőellátottság... szakmai és politikai ... tekintetben is kívánnivalót hagy maga után”. „Hiányos ... tanulóink általános műveltsége és politikai tájékozottsága is. Igen szűk körű az olvasottságuk, nem mutatnak kellő érdeklődést kulturális kérdések iránt. Mindez ... összefügg intézeteink általános helyzetével a ta-

³⁴ MOL XIX-I-2-k /1.d. 2. o.

nulók túlterheltségével”. Az előrelépés útját – *a képzési idő módosítására való bármilyen mű utalás nélkül* – az oktatók pedagógiai kultúrájának fejlesztésében, a módszertani kérdések előtérbe helyezésében, a gyakorlati képzés továbbfejlesztésében s a gyakorlóév hatékonyabbá tételében látta.

Álláspontját – talán a helyzetéből adódó öngazolási kényszer miatt – másként „hangszerelte” mint egy, a közoktatás főbb kérdéseiről (a KV Agitációs és Propaganda Osztályán) készült október 24-i anyag készítői, akik a nevelőképző intézetek színvonalát „gyengének”, a fiatal pedagógusok szakmai, pedagógiai képzettségét, általános műveltségét „hiányosnak”, s politikai állásfoglalását „határozatlannak” ítélték. (Kardos és Kornidesz, 1990. II. k. 13. o.).

A megváltozott helyzetben valamelyest felbátorodtak az érintettek is. *A nagykovácsi tanítóképző pedagógiai munkaközössége* a Nevelők Lapjában reflektált Csukás István idézett cikkére: „ha a minisztérium ilyen világosan látja nem csupán a fogyatkozásokat, hanem azok okait, forrásait is, miért késnek azok az intézkedések, amelyek a hibákat megszüntetik, vagy még inkább: miért történnek olyan intézkedések, amelyek a jövőben még fokozzák a fogyatkozásokat mert megnövelik azok okait. Csukás elvtárs látja ... a tanulók túlterhelését, a képzési idő zsúfoltságát és erre válaszul *az eredeti*, szakmai és általános művelési [Sic!] *anyag megtartása mellett tanítóképzőinket erre az iskolai évre öt új tantárgy* (mezőgazdasági ismeretek, műhelygyakorlatok, lélektan, logika, egyetemes neveléstörténet) *beiktatásával lepte meg*. ... [M]agas igényű tankönyveket mellékeltek hozzájuk. ...[melyek] nem felelnek meg sem a megszabott óraszámnak, sem a tanuló életkori fejlettségi fokának, előképzettsége tartalmának, sem a tanítóképzés közvetlen érdekeinek. ... *A tantervi... módosítások kedvezőtlenül alakították a tanterv szerkezetét, felépítését, nem érvényesült a rendszeresség fokozatosság követelménye. ... A módszertan oktatását akkor bízták a szaktanárookra, amikor még tankönyv sincs ...*” A tananyag további zsúfolása helyett – megítélésük szerint – „*a megoldás két úton kereshető: 1. vagy a képzési idő felemelésével, 2. vagy a művelési anyag meggondolt rostálásával. ... Meg kell végre állapítani ... a tanulók ... teherbíró képességének határait, meg kell fontolni: mik lehetnek a következményei a magyar népnevelésre annak ... , hogy a tanítójelölt sok mindenről tud, de keveset jól, s így a tanultakat a gyakorlatban nem is alkalmazhatja helyesen*” – írták a nagykovácsi pedagógusok (*Tanítóképzésünk ...* 1953).

A tanítóképzős tanárok (túl)terhelésére vonatkozó kérdésre udvarias, ámde markáns választ kapott a minisztérium a XII. kerületi igazgatótól is: „a tanítóképző tanárai átlagban heti 63 órát dolgoznak hivatalból ... A megállapított heti munkaidőt 30%-os többletmunkaidővel toldják meg a 48 munkaóráért járó fizetés fejében” - írta Árpássy Gyula, majd *a szaktanárok óraszámának 18-ra csökkentését s fizetésük 30%-kal való felemelését javasolta* „az intenzíven és éppen ezért alaposan elvégzett” munka érdekében. Reális ötletekkel csökkenteni javasolta a pedagógusok, s az igazgatók adminisztratív feladatait, s (a november 19-i megkeresésre) a tanulók terheit is.³⁵ (Bálint, 1954)

³⁵ BTF irattár 774 és 780–953.

A „légvár-építők” a képzési idő felemeléséért

Az intézmények egybehangzó jelzéseire Csukás főosztályvezető magyarázkodással reagált: „Új tantervünk alkalmasnak mutatkozik a tanítóképzés sajátos célkitűzéseinek megvalósítására, az általános és szakképzésre egyaránt ... Az új tantárgyak bevezetésével képzőink ... korszerű művelődési anyaggal is gazdagabbak lettek mindezek bevezetését az új típusú, sokoldalúan képzett tanítók kialakítása ... tette szükségessé. Az elmúlt három hónap tapasztalatai azonban azt mutatják, hogy a jelenlegi képzési idő szűk keretei között sokszor megoldhatatlan feladatokkal találták szemben magukat növendékeink ... Addig is, míg a tanítóképzés ideje emelhető, feltétlenül szükségesnek tartjuk a túlterhelés csökkentését. Ennek megoldására különböző lehetőségeket látunk. A konkrét javaslatok kidolgozásába bevonjuk a nevelők széles rétegét is” – írta, az irányító szempontok felsorolásával.³⁶ Reakciója, Rozsondai Zoltán egykorú feljegyzése³⁷, valamint Kovács Józsefnek egy (1954 februári OM Kollégiumi ülésen tett) megjegyzése – mely szerint: „az 1953/54. tanévre készült tantervi reform kísérelte meg, hogy a tanítóképzők addigi inkább általános gimnáziumi jellegét szakprofilúvá alakítsa át, ez viszont nem 4, hanem 5 évre volt tervezve”³⁸ – arra utalhatnak, hogy a pedagógusképzésért felelős minisztériumi „légvár-építők” vagy a képzési idő gyors felemelésére számítottak, vagy a többé-kevésbé tudatos túlterheléssel járó reakciókat akarták a kívánatos korrekció gyors elfogadtatására felhasználni ...

A körlevélre reagálva a XII. kerületi Gyakorló Tanítóképző tantestülete december 11-én további érveket szolgáltatott a képzési idő felemelésére. Buzás László – „az oktatási folyamatnak” szentelt nevelési értekezlet előadója – megállapította: „az anyag annyira zsúfolt, hogy a tanár ... sem kellő számú tényt nem képes felsorakoztatni, sem azok megnyugtató módon való elemzésére nincs idő, s így az általánosítás gyakran nem közös munkának az eredménye, hanem egyszerű közlés a tanár részéről. Az egy-egy órán elvégzendő anyag terjedelme sokszor lehetetlenné teszi, az olyan oktatási módszerek alkalmazását, melyeket a szocialista didaktika ... megkövetel. Ennek eredménye: az ismeretek nem járnak át eléggé mélyen a tanulót, nem hatnak kellően világnézetére, műveltsége fogyatékos, ... könnyen ki van téve ferde, vagy talán éppen ellenséges pedagógiai hatásoknak is” (Koselleck és Riceour, 1998) – állította a pedagógia tanára, majd az értekezlet határozatba foglalta: „szükség van az anyag tömörségének megszüntetésére, ami viszont csak az ötéves tanítóképzésben valósulhat meg.”³⁹

³⁶ A 847/8532-20/1953.IX. OM számú körlevelet lásd: BTF irattár 898–953. (Kiemelés tőlem – D.P.)

³⁷ Rozsondai Zoltán egykorú feljegyzésében olvashatjuk: „A tanítóképzés színvonalának emelése érdekében a minisztérium új tantervet adott ki 1953/54. tanévre. ... Az évekzleti tapasztalatok azt mutatják, hogy ... a tanítóképzés négyéves kerete úgy látszik nem ad lehetőséget a tanítói hivatás megfelelő betöltéséhez szükséges kultúr-anyagnak komolyabb megterhelés nélkül való elvégzésére. Ez ... ismételten felveti a tanítóképzés időtartamának kérdését. Meg kell vizsgálni, hogy elegendő-e a jelenlegi négy év a tanítóképzés célkitűzéseinek eredményes megvalósítására.”

³⁸ Az OM Kollégiuma 1954. február 18-i értekezletének jegyzőkönyvéből. MOL XIX-I-2-k /2.d. 4. o. (Kiemelés tőlem – D.P.)

³⁹ BTF irattár 897–953 (Kiemelés tőlem – D.P.).

Forrásainkból úgy tűnik, hogy az OM Kollégiuma, amely október végén hasonló okból elvben támogatta az óvónőképzés idejének visszaállítását (4 évre való felemelését)⁴⁰, a tanítóképzősök jelzéseit sokáig figyelmen kívül hagyta. *A Politikai Bizottság is – amely 1953. december 23-án tárgyalta először „a közoktatás helyzetéről és feladatairól” szóló előterjesztést – a további átdolgozásra visszaadott szövegből elhagyta a pedagógusképzés reformjára (a képzési idők felemelésére) vonatkozó javaslatokat.* E témát az ötéves terv revíziójából adódó „pedagógus-felesleg kezelésének” kérdésével együtt, később kívánta megtárgyalni.⁴¹ (Ladányi, 1988. 210. o.)

Mindazonáltal az OM Kollégiumának 1954. február 11-i ülésén tárgyalt, az egységes tanárképzésre vonatkozó előterjesztésben meg sem említették a tanárképzésnek a tanítóképzéssel való bárminemű összefüggését. Joggal bírálta ezt *Kálmán György* a Minisztertanács Hivatalának illetékes főelőadója, aki – *Füszfás Jenő* OM főosztályvezetőhöz hasonlóan – a pedagógusképzés problémáinak egységes kezelését tartotta célravezetőnek. Az utóbbi számításaiból ugyanis egyértelműen kiderült: nemcsak a főiskolai illetve egyetemi szintű tanárképzés, hanem – (szaktanítók/tanítók kényszerű felső tagozati foglalkoztatásának eddigi gyakorlata miatt) a tanító és a főiskolai tanárképzés jövője (felvételi keretszámai) is összefüggenek. Február 19-én *Füszfás Jenő* alternatív számításokat küldött *Bence Gyulának* a pártközpontba, melyben az 1954. évi tanító szükséglet/kibocsátás számain túlmenően a második ötéves terv időszakára is többféle számítást végzett. Kalkulációi során 20 tanítóképző megszüntetését feltételezte, s *költségszámításokat végzett a létező négyéves közép fokú (26 500 Ft), a középiskolára épülő „kétéves intézeti” (23 600 Ft), s a gimnáziumi érettségire épülő „kétéves pedagógiai főiskolai” (29 700 Ft) tanítóképzés várható egy főre eső költségeiről.*⁴²

Gazdasági szempontból előnyösnek tűnő adatsora sem keltette fel *Erdey-Grúz Tibor* miniszter figyelmét, aki az egységes tanárképzésre vonatkozó, február 24-én *Farkas Mihálynak* átküldött tervezetében csak annyiban foglalkozott a (változatlanul négyéves) tanítóképzéssel, amennyiben azt a szaktanár/tanító túlképzés problémái megkivánták: „*A tanítóképzőkben 1957-ig végez 6400 tanító, a szükséglet 2400 (a felesleg 1955 nyarától jelentkezik ... az általános iskolai tanító felesleget nemcsak a tanterem építésének a vártnál lassabb üteme idézi elő, hanem közvetve a középiskolai tanárfelesleget okozó ... tanulói létszámcsökkenés is. Az általános iskola felső osztályaiban ugyanis még több ezer szaktanár hiányzik. A hiány pótlására eddig évenként kb. 1500–2000 tanítót vittünk a felső tagozatba, egyidejűleg levelező főiskolai oktatásba vonva be őket. Ha azonban a középiskolában el nem helyezhető középiskolai tanárokat az általános iskola felső osztályaiba küldjük, akkor évente 1500–2000-rel több tanító marad az alsó osztályokban.*” „Az 1955-től jelentkező tanítófelesleget az úttörőmozgalom, a népművelés a MTH otthonok területén kívánjuk elhelyezni. ... Ha a második ötéves terven 5000-nél több tan-

⁴⁰ Az OM Kollégiumának 1953. október 29-i értekezletéről lásd: MOL XIX-I-2-k/1.d.

⁴¹ Az MDP KV 1953. december 23-i üléséről lásd: MOL M-KS-276-53/89.

⁴² *Kálmán György* javaslataiban tartalmi és anyagi megfontolásból egyaránt az ötéves tanítóképzés visszaállítása, és a 48-ból kb. 30 tanítóképző fenntartása mellett érvelt. (MOL M-KS-276-89/300. 24–30. o. ; MOL M-KS-276-89/313. 5–11., 20–23. o.) *Füszfás Jenő* 1954. február 19-i számításaiban nem kalkulált az ötéves tanítóképzés lehetőségével, ezért adatsora akkoriban nem szolgált érdemi döntés alapjául. 1956-ban azonban az általa vázolt pénzügyi logikával érveltek a 4+2 éves tanítóképzés gazdasági racionalitása mellett. MOL M-KS-276-89/313. 13–18. o.

termet tudunk építeni, a felesleg csökken. ... 1954 ősztől 48 tanítóképző közül 20-at fokozatos visszafejlesztéssel megszüntetünk” – olvashatjuk az előterjesztésben.⁴³

Az MDP KV Agitációs és Propaganda Osztálya március 2-án szempontunkból fontos megjegyzéseket fűzött az előterjesztéshez: „nem értékeli egészében és összefüggésében a pedagógusképzés súlyos problémáit ... nem veszi figyelembe, [hogy] a tanítóképzés reformja, az alsó tagozat erősítése nélkül a felső tagozat színvonalának emelése megvalósíthatatlan ... figyelmen kívül hagyja a tervbe vett intézkedés bevezetésének politikai kihatását. Látja, hogy bármelyik egyetem megszüntetése igen súlyosan érintené kultúrpolitikánkat, de mellőzi a pedagógiai főiskolák megszüntetésének s a tanító- és óvónőképzők lényeges létszámcsoökkentésének politikai következményeit, a káderek elhelyezésével együtt járó problémákat. ... megvan a lehetőség arra, hogy a pedagógusképzők normális létszámának megállapításával elért megtakarítással és a pedagógusképzés átfogó reformjával a pedagógusképzést minden területen lényegesen magasabb színvonalra emeljük” – hangsúlyozták a feljegyzés összeállítói, majd a középiskolai képzésre épülő kétéves szakiskolai tanítóképzés mellett érveltek: „A jelenlegi tanítóképzés bevezetése óta válsággal küzd. Nem tudja teljesíteni azt a követelményt, hogy növendékei az általános műveltséggel együtt a tanítói munkához nélkülözhetetlen szakanyagot is elsajátítsák. (A tanítóképzőkben 20 tantárgy van, szemben a gimnáziumok 12 tantárgyával. A tanítóképzőkben a tantárgyak 60%-a heti 1–2 órás tárgy, a gimnáziumban 12%. Ebből ered, hogy míg a gimnáziumban *Petőfi*, *Arany* ismertetésére 16 órát fordíthatnak, addig a tanítóképzőkben csak 6–7 óra jut.) 16–17 éves fiatalok logikát, pszichológiát tanulnak, ugyanakkor nem tudnak helyesen írni, számolni. A tanítóképzés reformja, mely középiskolai képzésre épülne 2 éves szakképesítéssel, ezeket a problémákat megoldaná. ... Az alsó tagozatú nevelőképzés reformja ... a működő pedagógusok számára pedagógiailag és politikailag is indokolható perspektívát mutat. Progresszív lépés lenne a párthatározat és a kormányprogram szellemében.”

Az alapos érvek hatására a Politikai Bizottság 1954. március 10-én elutasította az OM előterjesztését, új, komplex anyag elkészítésére utasította a minisztérium, az Országos Tervhivatal, a párt és a szakszervezet illetékeseit (Kardos és Kornidesz, 1990. II. k. 199–201, 202. o.).

Am a tanítóképzés átfogó reformjának ügye – az OM „holtvágányain” – egyelőre vesztegelni látszott. Február 18-án kollégiumi értekezleten foglalkoztak „a pedagógia-*oktatás helyzetével a tanító/nő/- és óvónőképzőkben*”. Az előterjesztés szerint a végzetek „túlnyomó többségükben megállják a helyüket, mégis szakmai képzettségükben iskolai és óvodai gyakorlatukban jelentős hiányosságok mutatkoznak: (1) Pedagógiai elméleti tudásuk felszínes, hézagos. (2) Meglévő pedagógiai ismereteik nincsenek eléggé tudományosan megalapozva, sok bennük a téves idealista nézet. (3) Nevelő-oktató gyakorlati készségük fejletlen, bizonytalan; a pedagógia elméletét a gyakorlatban kevéssé tudják alkalmazni.⁴⁴ (4) Hivatástudatuk általában megnyugtató, de a férfi-tanítók esetében még nem kielégítő; nevelői magatartásuk sok esetben hibás” – írták az előterjesztők, a problémákat

⁴³ MOL M-KS-276-89/313. 31-40. o.; MOL XIX-I-2-b /2.d. (Kiemelés tölem –D.P)

⁴⁴ Csak két év múltán, az SZKP XX. kongresszusát követően kaphattak nyilvánosságot a mélyebb okok: pl. a „Dogmatizmus a nevelőmunkában” (*Bizó*, 1956.).

a tantervek és tankönyvek állapotára, a pedagógusok képzettségének hiányosságaira, a szakmódszertannal és gyakorlati képzéssel kapcsolatos nehézségekre vezetve vissza.

A vitában elsőként felszólaló *Orbán László* a Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztály vezetője előbb a logika oktatás szervezésére vonatkozó futó javaslatot tett; majd megjegyezte, hogy „a tanító- és óvónőképzőkben ... gyöngye a politikai munka.” Ennek megjavítását indítványozta „különös tekintettel a párt mezőgazdasági politikájára.” Másodikként *Békési Lajos* személyzeti főosztályvezető szólt, s – egy a tankönyvbírálat jobbitására vonatkozó megjegyzést követően – hangsúlyozta: megítélése szerint „a pedagógiát tanító tanárok összetétele nagyon rossz, ... [köztük] sok volt pap, szerzetes van, akik a tanítóképző intézetekben pedagógiát tanítottak...” Majd *Kiss Gyula* miniszterhelyettes emlékeztette a Kollégiumot: „a képzési időre már van határozat, azt felemelni nem lehet”. Mindazonáltal, mivel maga is úgy vélte, hogy az adott, négyéves keretek között „a tanítóképzés nem teljesíti feladatát”; felvetette, hogy a tanítóképzés ügyét – a tanárképzéssel együtt – célszerű lenne a magasabb szervek elé terjeszteni. A tanítóképzők profiljának meghatározását sürgette *Kovács József* is, hozzátéve, hogy „az új tantervek, óratervek készítésénél tisztázni kell, hogy a tanítóképzők milyen időkeretben dolgozzanak, és mennyire építhetnek az általános iskolák tantervére.” A gyakorlati szempontok fokozottabb érvényesítését ajánlotta a testület figyelmébe *Andics Erzsébet* miniszterhelyettes is, hangsúlyozva: „a tanítóképzők problémáját úgy kell tekinteni, mint az általános iskolai nevelés kulcskérdését.” A tárgyalt témán túlmutató, a képzés egészének a problémát feszegető vita lezárásakor *Erdey-Grúz Tibor* nem sok hajlandóságot mutatott az egyértelmű, ám „óvatosan hangolt” jelzések figyelembe vételére. Összefoglalójában megállapította: „a tanítóképzők politikai helyzetének megjavítására – a párthatározatok végrehajtásában – konkrét javaslatot kell tenni. Gondoskodni kell arról, hogy a tankönyvek bírálata ... kéziratban történjék. A gyakorlóiskolai tanárok ... továbbképzését meg kell vizsgálni. ... Egységes tervet és iránymutatást kell kidolgozni a minisztériumnak a gyakorlóiskolákban folyó tanítás módjára”. Majd a félreértések elkerülése végett hozzátette: „a kidolgozásnál figyelemmel kell lenni arra, hogy a tanítóképzés 4 éves.”⁴⁵

A március 10-i PB határozat végrehajtása során azonban még a tanítóképzős ügyek iránt kevés megértést mutató miniszter sem tudta megakadályozni, hogy az érintettek komolyan mérlegeljék „az ötéves tanítóképzés bevezetésének szükségességét és lehetőségét” részletesen taglaló április 30-i előterjesztést. Ebben a fentiekben már idézett érveket rendszerezték s egészítették ki: „amilyen a tanító, olyan az általános iskola, amilyen a tanítóképző, olyan a tanító” – írták, s a kormányprogramra hivatkozva kiemelték, hogy a tanítónak „döntő szerepe van a szocialista társadalmi rend világnézetének kialakításában falun és tanyán ... A négyéves tanítóképző sem az általános iskolai oktató-nevelő feladatra, sem erre a társadalmi feladatra nem készítheti elő megfelelően a tanítójelölteket, ... [hiszen] közismereti tárgyainak heti óraszámra mindössze 76%-a a gimnáziumi közismereti tárgyak ... óraszámának, tehát négy év alatt egy teljes osztály... anyagával maradnak el a gimnáziumhoz képest ...” A javaslat legitimitását erősítendő, hivatkoztak arra is, hogy „a Szovjetunió tanítóképzése egy évvel hosszabb ideig tart, mint az érettségi megszerzéséhez szükséges idő”, s hogy „a tanítóhiány megszűnésével a képzési időt to-

⁴⁵ MOL XIX-I-2-k /2.d.

vább emelik”. Majd – az 1954 tavaszától egyre fontosabbá váló gazdasági szempontokra tekintettel – kimutatták, hogy a megszűnő tanítóképzők felszabaduló fenntartási költségei „könnyedén biztosítják az ötéves képzés bevezetésével járó ... évente mindössze 1 500 000 Ft-ot.”

A megvalósítás módját kétféleképp vázolták a „lehetőségek” taglalásának szentelt részben:

- a) Tanítóképzői érettségi vizsgára épített V. évfolyammal, s ennek tanítói képesítő vizsgával való befejezésével;
- b) ötéves tanítóképzői tanulmány utáni tanítóképesítő vizsga letételével.

Az első megoldás előnyei: az első négy osztály a gimnáziumokéval majdnem azonos értékű, elmélyült tárgyi tudást, általános műveltséget adna, a pedagógiai szaktárgyak és közismereti tárgyak jelenlegi kevertségét, mely eddig az elmélyült tanulást megnehezítette, sok tekintetben elhatárolná. A pedagógiai tárgyak túlnyomórészt az V. évfolyamba kerülnének, s így a tanulók írásbeli munkával való megterhelése egyenletesebben oszlana el az évfolyamok között. A tantárgyak egymásra-épülése a tudományosság elvei szerint maradéktalanul biztosíthatók. A tanítói érettségi vizsga lezárna a közismereti műveltség nyújtását, s lehetőséget adna az V. évfolyamon a szakműveltség és szakkészség teljes értékű megszerzésére. Az érettségi vizsga a felsőbb tanulmányok ... szempontjából összhangot teremtene a többi középiskolával.

A másik megoldás előnyei: a folyamatos, érettségi-vizsga nélküli öt évfolyamos tanulmány egységesebbé tenné az iskola szerkezetét, s kevesebb lehetőséget nyújtana a más irányú felsőbb tanulmányok folytatására. Bár ez a tanítói pályára való irányítás szempontjából előnynek tekinthető, általános köznevelés szempontból nem az” – szögezték le az anyag összeállítói, ezért a maguk részéről „az érettségire épített tanítóképesítést jobbnak, korszerűbbnek” tartották.

Lévéen, hogy megítélésük szerint „*az ötéves tanítóképzés bevezetése feltétlen szükségesség, s bevezetésének elhelyezési, pénzügyi nevelő-ellátottsági, benépesítési feltételei megvannak*”, azt már – az akkori I., II. és III. éves tanítóképzősök számára átmeneti megoldásokkal, a továbbiakban beiskolázandók esetében pedig az új tanterv szerint – *az 1955/56. tanévtől javasolták*.⁴⁶

Bizonyára az átfogó érvelésnek is szerepe lehetett abban, hogy már május 6-án megszülethetett a tanítóképzést – 1954 ősztől – öt évre felemelni javasoló, „a pedagógusképzés megjavítását és a pedagógusfelesleg felhasználását” átfogóan rendezni próbáló dokumentum első variánsa.⁴⁷ Az intézményhálózat szűkítését s egyben továbbfejlesztését egyaránt tartalmazó tervezetből – a tanárképzéssel kapcsolatos viták elhúzódása, s az új tanév előkészítésével kapcsolatos halaszthatatlan feladatok miatt – kiemelték *az 1954. évi beiskolázásra vonatkozó tervszámokat* (ez a javaslat a korábbi 2800, majd 2100 elsőéves helyett mindössze 650 tanítójelölt felvételét prognosztizálta) s május 12-én a *Miniszter-*

⁴⁶ MOL M-KS-276-89/300 228–235. o. Az előterjesztés anonim, az érvekből ítélve előkészítésében komoly szerepet játszhatott *Rozsondai Zoltán* is, aki már március 8-án alternatív javaslatot tett az 5 éves, a 6 éves és a 4+2 éves akadémiai jellegű tanítóképzésre (*Ladányi*, 1985. 358. o.).

⁴⁷ MOL XIX-1-2-b /2.d. aláírás nélkül. *Andics Erzsébet* anyagaiban. *Fűszfás Jenő* ugyanaznapra tervezetében pontos számításokkal támasztotta alá a tanítói létszámokra vonatkozó javaslatot s ennek költségkihatásait, (MOL M-KS-276-89/313. 133–139. o.).

tanács elé terjesztették. Az ott június 11-én határozottá emelt dokumentumban 29 tanítóképzőben csoportonként 23 tanulóval számoltak.⁴⁸ (Kardos és Kornidesz, 1990 II. k. 202–204. o.)

Két nappal később végleges formát öltött az eredeti, a pedagógusképzés idejének felemelését célzó javaslat is, melyben (a fenti érvek töredékét summázva) javasolták, hogy a tanítóképzők tanulmányi idejét – a gyakorló év egyidejű megszüntetése mellett – állítsuk vissza 4 évről 5 évre.⁴⁹ Az előterjesztésnek a tanítóképzésre vonatkozó részletéről – az akkoriban az Agitációs és Propaganda Osztályon a pedagógusképzéssel foglalkozó – Köte Sándor a következő véleményt adta: „A tanítóképzés lehető legjobb megoldása útján tudjuk csak biztosítani a párt és a kormány általános iskolai programjának megvalósítását. A tanítóképző kérdése az elmúlt negyven évben állandóan napirenden volt. A kérdés megoldásával küszködött a Horthy rendszer is. Fő probléma az, hogy az 5 éves képzés alatt is nehezen lehet megfelelő általános műveltséget és szakmai képzést nyújtani. A tanítóképzés legjobb megoldása az lenne, ha főiskolai fokra tudnánk emelni. (Az 5 éves képzés bevezetése azonnal szükséges – a 4 éves képzés bevezetése bűnös könnyelműség volt.)” – írta, – szakmai álláspontjának megfelelően az UNESCO ajánlásaival összhangban – Köte Sándor,⁵⁰ hozzátéve: „pedagógusképzésünk egész rendszerét kell megváltoztatni, társadalmi fejlődésünkhöz, a szocializmus építése követelményeihez igazítani.”

Az átmenetileg „füstbe ment terv”

A véleményezett előterjesztést két alkalommal június 30-án, majd július 14-én tárgyalta az akkoriban már mindent a megbillent gazdasági egyensúly helyreállításának szempontjából, s az ezzel kapcsolatos szovjet követeléseket⁵¹ mérlegelő Politikai Bizottság (Pető és Szakács, 1985. 268–273., 280–281., 321–326. o.; Berend T., 1979. 108–121. o.; Barla-Szabó, 1981. 21–24. o. és Izsák, 1998. 236–307. o.). Utóbb – az e célból Erdey-Grúz Tibor vezetésével kiküldött különbizottság véleményét magáévá téve – úgy döntött, hogy „a népgazdaság helyzetére való tekintettel az általános iskolai tanítóképzés és a középiskolai tanárképzés ideje a jelenlegi állapotnak megfelelően 4 év maradjon, az általános iskolai tanárképzés idejét azonban fel kell emelni 3 évre.”⁵²

A „bűnös könnyelműség” időszakát meghosszabbító – a minden egyéb szempontot a pillanatnyi gazdasági megfontolásoknak alárendelő – döntés lesújtó lehetett a tanítóképzés ügye iránt elkötelezettek számára, hiszen ezúttal még csak az intézménytípus tanulói létszámának növelésével sem vigasztalhatták magukat, sőt: az intézmények és a növen-

⁴⁸ MOL XIX-I-2-b /2.d.

⁴⁹ MOL XIX-I-2-b /3.d. 1–7. o.

⁵⁰ MOL M-KS-276-89/300. 253. o. (Kiemelés tőlem – D.P.)

⁵¹ Az 1954. május 5-i legfelsőbb szintű szovjet-magyar konzultáció során Moszkvában Kaganovics a magyar delegáció szemére vetette: „Maguk nagyobb lábon élnek, mint amilyent a lehetőségeik megengednek. Hitelbe építik a szocializmust. ... Túl sok szanatóriumot, iskolát, technikumot építenek.” (Rainer M. és Urbán, 1992. 138–139. o.)

⁵² MOL M-KS-276-53/183. és 185. 1. és 5. o.

dékek számának radikális csökkentésével kellett szembenéznük, a tartalmi továbblépés szinte minden perspektívája nélkül...⁵³

Helyzetüket jól tükrözi *Árpássy Gyula* három nappal későbbi, július 17-i válasza a Pedagógusok Szakszervezete körkérdésére: „... a gyakorlat azt mutatja, hogy most végző pedagógusaink nem mindenben tudják megállni a helyüket, ... Ha az okokat kutatjuk, meg kell állapítanunk, hogy tanítóképzésünkben van a hiba. ... a tanítóképző a nagy anyagot alaposan és jól feldolgozni nem tudja. Tanításunk gyors üteme miatt a tanítójelölt sem képes eléggé feldolgozni a tanítási anyagot. ... nem jut idő a megszilárdításra és az elméletben tanultak gyakorlati alkalmazására. Bármennyire igyekszünk is a rendelkezésünkre álló tanítási idő minden percét felhasználni, nem tudjuk a tanítónevelés feladatát megnyugtatóan végezni. ... Ezért szükségesnek tartjuk, hogy növendékeink az ötödik, a gyakorlati évüket, anyaiskoláikban töltsék, ahol az elméleti továbbtanulás mellett megkapnák a megfelelően irányított és ellenőrzött szakmai gyakorlatot is” – írta a XII. kerületi tanítóképző igazgatója. Változatlan álláspontja tájékoztatásról is tanúskodhat, de az sem kizárt, hogy levele a tiltakozás burkolt formája volt⁵⁴

Egy minisztériumi feljegyzés tanúsága szerint ugyanis a tanítóképzők igazgatói még egy decemberi országos értekezleten sem voltak hajlandók érdemben tárgyalni a változtatlanul 4 éves képzés új koncepciójáról, hiszen a megbeszélés a minisztériumi főosztályvezető asszony (*Vadász Ferencné*) „helytelen irányítása folytán, részben a jelenlevő tanítóképzős pedagógusok ellenállása miatt, helytelen irányba terelődött, s lényegében az 5 éves tanítóképző szükségességének igazolását tűzte ki célul” – írta megrovóan a kérelmetlen miniszteri revizor.⁵⁵

Az újabb kurzusváltásig átmenetileg valamelyest enyhült légkörben lehetséges véleménynyilvánítás, a hatalom irracionális döntéseivel szorult helyzetben való szembeszegülés e példáját jelzi számunkra *Jóboru Magda* egy 1955 márciusi megjegyzése is: „azt tapasztaltuk, hogy *tanítóképzős nevelőink egy része még mindig azon a nézeten van, hogy négy év alatt nem lehet jó tanítókat képezni*. Még a tanévben össze fogjuk hívni a képzők igazgatóit és tanulmányi vezetőit, és ismertetni fogjuk velük az új óra és tantervek alapelveit. Meg vagyunk győződve, hogy ez az ismertetés meg fogja változtatni a nézetüket...” – hangsúlyozta a miniszterhelyettes-asszony (126. o.). Szavait *Erdey-Grúz Tibor* miniszter tanévzáró összegzésének egy részlete nyomatékosította, melyben a kádermunkát érintve a türelmes világnézeti nevelő munka mellett arról szólt, hogy „nem lehet helye a türelemnek azokkal szemben, *akik* tudatosan népi demokráciánk ellen dolgoznak, vagy sorozatosan és *tartósan megszegik a munkafegyelmet*. A pedagógusképző intézmények nagy fontosságára való tekintettel ügyelni kell arra, hogy tantestületük politikailag és szakmailag kiváló munkaerőkből álljon, s az intézmények vezetését is biztos kezékbe kell adni” (358. o.).

⁵³ *Knausz Imre* (1998. 154. o.) igaz megállapítása szerint „a gazdasági növekedés visszafogása értelemszerűen együtt járt ... a szakképzési keretszámok átmeneti csökkentésével. Ez a minőségi fejlesztés számára kedvező helyzet lett volna, ha ... nem jelentett volna egyúttal megtakarítási lehetőséget a költségvetés számára. A középiskolákban így egyszerre jelentkezett a perspektívák elbizonytalanodása, a tanárok elhelyezkedési lehetőségeinek beszűkülése és a tárgyi feltételek javulásának elmaradása, sőt ... azok további romlása.”

⁵⁴ A Pedagógusok Szakszervezetének 1954. június 25-i levelét, és *Árpássy Gyula* igazgatói válaszát lásd: BTF irattára 601/954.

⁵⁵ MOL XIX-I-2-k /4.d.

A kilátásba helyezett leépítések fényében félreérthetetlen miniszteri fenyegetés természetesen nem maradt hatástalan – de ez már egy, a *Hegedűs*-kormány oktatáspolitikáját vázoló tanulmány témája.

Dolgozatom (az 1998 őszi Apáczai Napok keretében Győrben elhangzott előadás átdolgozott, bővített változata) az „Állam – Ideológia – Iskola a XX. századi Magyarországon” címmel az OTKA T 025323 számú, Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány Tudomány az oktatásban szakalapítványának TO 1997/16. számú, a Soros Alapítvány 773/85. számú szerződése alapján és Budapest Főváros Közgyűlése Oktatási Bizottságának a támogatásával folytatott kutatásom részeredményeire támaszkodik. Segítségüket köszönöm.

Irodalom

- A falusi pedagógusok országos konferenciája. (1954) *Köznevelés*, **10.** 22–23. sz. 405–427.
- A Központi Vezetőség határozata a közoktatás helyzetéről és feladatairól. (1954) *Társadalmi Szemle*, **9.** 96–103.
- A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének, Politikai Bizottságának és Szervező Bizottságának fontosabb határozatai.* (1951) Szikra, Budapest. 175–181.
- A Pedagógiai Főiskola feladata és szervezete (1958). *Köznevelés*, **4.** 8. sz. 149–150.
- Balatonfüredi pedagógus konferencia 1956. október 1–6.* (Rövidített jegyzőkönyv) PTI, 1957.
- Bálint Béla (1954): A szilárdság és az egyenletes munka feltételeinek hiánya a nevelők egyik legégetőbb kérdése. (Az oktató–nevelőmunka néhány kérdéséről.) *Köznevelés*, **10.** 1. sz. 3.
- Barla–Szabó Ödön (1981): Gazdaságpolitika és gazdasági fejlődés az MDP KV 1953. júniusi ülése után. *Párttörténeti Közlemények*, **27.** 2. sz. 3–55.
- Bayer József (1997): *A politikai legitimitás. Elméletek és viták a legitimitásról és a legitimációs válságról.* Napvilág Kiadó, Budapest.
- Beránné Nemes Éva és Kajári Erzsébet (1989., szerk.): *A magyarországi szakszervezeti mozgalom dokumentumai 9. kötet. Útkeresés 1953–1958.* Népszava.
- Berend T. Iván (1979): *A szocialista gazdaság fejlődése Magyarországon 1945–1975.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Bizó Gyula (1956): Dogmatizmus a nevelőmunkában. *Nevelők Lapja*, **12.** 9. sz. 3.
- Csukás István (1953): Nevelőképzésünk helyzete és feladatai. *Köznevelés*, **9.** 18. sz. 417–420.
- Darvas József (1952): Pedagógusaink továbbképzéséről. *Köznevelés*, **8.** 10. sz. 289–291.
- Erdey–Grúz Tibor (1955): Az elmúlt tanév értékelése, feladataink az új tanévben. *Köznevelés*, **11.** 16. sz. 353–358.
- Faragó László (1948): A budapesti Pedagógiai Főiskola megszervezése és diákönkormányzata. *Köznevelés*, **4.** 10. sz. 207–210.
- Faragó László (1953): A budapesti tanítójelöltek ankétja. *Köznevelés*, **9.** 13. sz. 301.
- Fehér Ferenc; Heller Ágnes és Márkus György (1991): *Diktatúra a szükségletek felett.* Cserépfalvi Kiadása

Oktatáspolitikai és tanítóképzés

- Füle Sándor (1956., szerk.): Az elemi iskolai tanítók oktatása és képzése. Az UNESCO Neveléstudományi Intézete által 1954. január 4-9-én Hamburgban rendezett értekezlet anyaga. PTI Anyagszolgáltatás a pedagógia oktatói számára 24. sz. Kézirat.
- Hegedűs András (1953): Hogyan nyújtson segítséget a falusi pedagógus a termelőszövetkezetek megszilárdításához. *Nevelők Lapja*, 9. 20. sz. 1.
- Hegedűs András (1953): MDP KV és a Minisztertanács határozata a mezőgazdasági termelés fejlesztéséről. *Társadalmi Szemle*, 8. 12. sz. 1108–1188.
- Heller Ágnes és Kőbányai János (1998): *Bicikliző majom*. Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó, Budapest.
- Izsák Lajos (szerk., 1998): *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Jóboru Magda (1953): Szakfelügyelet és továbbképzés. *Köznevelés*, 9. 7. sz. 155–157.
- Jóboru Magda (1955): Az első félév tapasztalatai. *Köznevelés*, 11. 6. sz. 123–127.
- Kardos József – Kornidesz Mihály (1990): *Dokumentumok a magyar oktatáspolitikai történetéből I. k. 1945–1953., II k. 1954–1972*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kardos József (1997): A magyar iskola elmúlt évtizedei. In: *Iskola a magyar társadalom történetében*. OPKM, Budapest. 69–79.
- Kelemen Elemér (1994): *Ezeréves a magyar iskola*. Lapok a nevelés történetéből. Budapest.
- Kiss Árpád (1946): Nevelők a nevelőképzésről. *Köznevelés*, 2. 20. sz. 4–8.
- Kiss Árpád (1946.): A nevelőképzés reformja. *Köznevelés*, 2. 20. sz. 2–6.
- Kiss Árpád (1948): A jövő nevelői. *Köznevelés*, 4. 10. sz. 205–207.
- Kiss Gyula (1953): A pedagógus továbbképzés eredményei és főbb feladatai. *Köznevelés*, 9. 17. sz. 393–396.
- Knausz Imre (1994): *A közoktatás Magyarországon 1945–1956*. Kandidátusi értekezés, 1994. 135–145.
- Knausz Imre (1998): *Történelem és oktatás*. FPI, Budapest.
- Kornai János (1993): *A szocialista rendszer. Kritikai politikai gazdaságtan*. HVG. Rt. Budapest.
- Koselleck R. (1998): Ellenségfogalmak. In: Szabó Márton (szerk.): *Az ellenség neve*. Jászöveg könyvek, Budapest. 12–23.
- Kovács József (1954): Gondoskodás a tanítókról. *Nevelők Lapja*. 10. 3. sz. 1.
- Ladányi Andor (1985): Egy fontos oktatáspolitikai döntés megszületése. *Magyar Tudomány*, 30. 5. sz. 356–365.
- Ladányi Andor (1988): A felsőfokú tanítóképzés előzményei (1945–1959). In: Magyarfalvi Lajos (szerk.): *A tartalmilag megújított, négyéves tanítóképzés*. BTF, Budapest. 197–232.
- Ladányi Andor (1989): *Mennyiségi fejlődés és strukturális változások: a felsőoktatás útja a felszabadulás után*. Tankönyvkiadó – OKI, Budapest.
- Lukács Sándor (1946.): A nevelőképzés reformjához. *Köznevelés*, 2. 23. sz. 1–3.
- Mészáros István (1996): *Ateista nevelés iskoláinkban 1950–1990. Neveléstörténeti tanulmány*. Eötvös József Kiadó, Budapest.
- Nagy Imre (1984): *A magyar nép védelmében*. Vitairatok és beszédek 1955–1956. Magyar Füzetek, Párizs.
- Nagy Imre vonal*. (1989) Dokumentumválogatás. In: Dér Ferencs (szerk.) *Reform*, Budapest.
- Nagy Miklós (1946): A nevelőképzés reformja elé. *Köznevelés*, 2. 20. sz. 1–2.
- Nagy Péter Tibor (1998): *Gondolatkíséret az ötvenes évek hittan-politikájának megértéséhez*. Oktatókutató Intézetben megvitattott tanulmány (kézirat).
- Németh András (1990): A magyar tanítóképzés története 1775–1975. In: *Főiskolai füzetek* 11. sz. Zsámbék.
- O. Nagy Gáborné (1969): Az intézet története 1945–1969. In: *A Budapesti Tanítóképző Intézet száz éve 1869–1969*. Budapest. 81–139.

Donáth Péter

- Panyik Ilona (1991): *A Budapesti Tanítóképző Főiskola*. Tankönyvkiadó – BTF, Budapest.
- Pető Iván és Szakács Sándor (1985): *A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985*. KJK, Budapest.
- Rainer M. János és Urbán Károly (1992): „Konzultációk.” Dokumentumok a magyar és a szovjet pártvezetők két moszkvai találkozásáról 1954–1955-ben. *Múltunk*, 37. 4. sz. 124–148.
- Rákosi Mátyás (1997): *Visszaemlékezések 1940–1956*. (szerk., Feitl István és Sipos Levente) Napvilág Kiadó, Budapest.
- Rákosi Sándor és Szabó Bálint (szerk., 1967): *A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944–1948*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Révai József (1951): Az MDP II. kongresszusán elhangzott beszéde. In: *A Magyar Dolgozók Pártja II. Kongresszusának jegyzőkönyve 1951. február 24 – március 2*. Szikra, Budapest, 117–143.
- Riceour P. (1998): Erőszak és nyelv. In: Szabó Márton (szerk.): *Az ellenség neve*. Józsefvég könyvek, 124–136.
- Rozsondai Zoltán (1948): Pedagógiai Főiskola és a tanítóképző intézetek. *Köznevelés*, 4. 5. sz. 77–81., 6. sz. 105–108.
- Rozsondai Zoltán (1951): A tanítóképzés a múltban és ma. (az 1951. január 20-i feljegyzés a család tulajdonában.)
- Rozsondai Zoltán (1952): Tanítóképzésünk útja a felszabadulás óta. Információ csak belső használatra. (1952. július 8-i kézirat a család tulajdonában).
- Scheitz Antal (1954): Mit tehetnek a nevelők a mezőgazdaság fejlesztése érdekében? *Nevelők Lapja*, 10. 3. sz. 1.
- Szabó Ildikó (1991): *Az ember államosítása. Politikai szocializáció Magyarországon*. Tekintet Könyvek.
- T. Varga György közleménye (1992): Jegyzőkönyv a szovjet és magyar párt- és állami vezetők tárgyalásairól 1953. június 13–16. *Múltunk*, 37. 2–3. sz. 234–269.
- Tanítóképzésünk időszerű kérdései. (1953) *Nevelők Lapja*, 9. 21. sz. 3.
- Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye*. (1951) Budapest.
- Urbán Károly (1981): Az 1953-as fordulat és a magyar értelmiség. *Párttörténeti Közlemények*, 27. 4. sz. 30–83.
- Vásárhelyi Miklós (1988): Az első meghiúsított reformkísérlet. Az 1953-as kormányprogram. *Medvetánc*, 2–3. sz. 149–205.

ABSTRACT

PÉTER DONÁTH: EDUCATIONAL POLICY AND TEACHER TRAINING FOR THE
ELEMENTARY LEVEL OF THE FIRST IMRE NAGY GOVERNMENT

The study examines the history of Hungarian teacher training for elementary education as it is revealed by archival sources hitherto outside the scope of research. It gives a brief overview of the fate of secondary level teacher training institutions, abolished then transformed into liberal arts and pedagogical academic secondary schools, only to be reinstated in their original form, all under the auspices of reform plans aiming at the establishment of unified college-level teacher training. The 43/1950 act introduced a matura exam to complete four years of studies in the institutions, followed by a one year practicum and a qualifying examination. Thus, in contrast to former plans to increase the length of studies, teacher training became one year shorter, resulting in insufficiencies that surfaced soon afterwards. By 1952 it was obvious that in the given framework it was hardly possible to realize the objectives of teacher training regarding the provision of both general and professional education. Even though students were burdened with 38–40 hours of classes per week, they covered only 75% of the academic secondary curriculum and that at a superficial level. In addition, the professional methodological output of the training institutions was lagging behind as well. Enchanted by the magic of the objectives of the first five-year plan and extensive development, the decision makers in educational policy gave very little reaction to the signs of the decline in teacher training. Only in 1953, under Imre Nagy's term as prime minister, could the chronic problems of teacher training appear openly in public discussion, in a temporarily different political climate and parallel with the revision of the overestimated plans. The study quotes contemporary sources to give a detailed description of the deficiencies and the plans for remedy. The decision makers of educational policy did show some willingness to improve the conditions of teachers in rural areas and teacher education as such, too, primarily because of their own twofold expectations that teachers would spread the Marxist-Leninist ideology they were keen on and that they would support the movement to form agricultural cooperatives. However, referring to 'the state of the national economy', the political leadership temporarily dismissed the plans that aimed at a drastic decrease in the number of students in teacher training with qualitative improvements in their programs of study in the summer of 1954. Thus, the period that held the promise of qualitative corrections resulted in the continued existence of four year secondary level teacher training and the loss of 20 of such institutions of the 48 formerly existing in Hungary.

Magyar Pedagógia, 99. Number 1. 71–95. (1999)

Levelezési cím / Address for correspondence: Donáth Péter, Budapesti Tanítóképző Főiskola, H-1126 Budapest, Kiss J. alt. u. 40.